

Отримано 27.07.2023

Чоловік ітеранізованої
вченої" ради ДФ 26.133.031
І. Ф. Ч., проф. Бровко О.О.
Решіє

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ.26.133.031 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
докторові філологічних наук, професору,
завідувачці кафедри української літератури,
компаративістики та грінченкознавства
Факультету української філології, культури
і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Бондаревої Олени Євгенівни, доктора філологічних наук, професора, головного наукового співробітника кафедри української літератури, компаративістики та грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Сотникової Валентини Євгенівни "Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції"**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність теми дослідження.

Інтертекст упродовж кількох десятиліть є одним із найактуальніших дослідницьких полів у сучасному літературознавстві. У контексті сучасного українського літературознавства, яке прагне відтворити цілісність національного літературного процесу, відкритого для множинних стильових, концептуальних, поколінневих дискурсів, інтертекстуальне вивчення творчості самобутнього митця Володимира Базилевського, активного у літературно-художньому процесі понад півстоліття – від 1970-х років і до сьогодні, – вбачається актуальною та надскладною дослідницькою метою, покликаною, як зазначає сама дисертантка, "встановити неперервність традиції високої культури Слова і діалогу зі світовим контекстом в українській літературі" (с.18). Важливо, що такі дослідження відкидають вульгарні матриці погляду на українську літературу пізнборадянської доби як на "соцреалістичну", а відтак – позбавлену національної самобутності, вторинну, ідеологічно заангажовану і через це не варту дослідницької уваги. Як раз певна відстань у часті дозволяє сучасним молодим літературознавцям напрацювати нову оптику роботи з естетично вартісними текстовими масивами українського художнього слова 1970-х, 1980-х, 1990-х років, а також простежити, як кращі традиції високого поетичного слова кінця ХХ століття продовжуються вже у ХХІ столітті. Також важливо, що йдеться про лауреата Шевченківської премії 1996 року, тобто, про митця, визнаного сучасним йому експертним середовищем вже за часів незалежної України, інтелектуала, який ґрунтовно знається на світовій художній культурі, веде з нею постійний діалог, сприймає та розвиває поетичні традиції високого модернізму, продовжує

розпочатий неокласиками та підхоплений поколінням шістдесятників поетичний діалог української та світової культурної спадщини, зрештою, витворює неповторну поетичну ідіостилістику.

Таким чином, сполучання актуального літературознавчого дискурсу інтертекстуальності з першим цілісним дослідженням поетичного світу самобутнього українського митця, який продовжує розвивати сучасне українське поетичне слово, *завдають беззаперечну актуальність* дисертації Валентини Сотникової, яка відповідає тенденціям сучасної філології та гуманітарним стратегіям і запитам сучасного українського суспільства на шляху його деколонізації.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Творчість Володимира Базилевського під тим чи іншим кутом потрапляла у сферу наукових інтересів Миколи Жулинського, Івана Дзюби, Сергія Литвиненка, Оксани Гальчук, Володимира Панченка. Проте до сьогодні не було жодної монографічної праці, присвяченої вивченню його поетичного світу як цілісної системи та структури. У цьому ключі робота “Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції” є *абсолютно новаторською працею*, яка охоплює докладне дослідження дев’ятнадцяти поетичних збірок письменника і книг його есеїв, літературно-критичних статей та інтерв’ю, що дозволяє дисертантці, окрім заявленої інтертекстуальної проблематики та виокремлення провідних інтертекстуальних стратегій, уперше міркувати про генераційну приналежність Володимира Базилевського, комплексно, а не фрагментарно вести мову про ключові мотиви й образи його творчості, відрефлектувати його читацькі вподобання, проаналізувати його авторефлексії та погляди на сучасний йому літературний процес. Наукова новизна забезпечується, таким чином, першою в українському літературознавстві комплексною розвідкою, присвяченою творчості Володимира Базилевського в аспектах її інтертекстуальності, обґрунтуванням інтертекстуальних особливостей (джерел, мотивних комплексів, форм, функцій, образів, естетичного діалогізму) лірики митця як форми акцентованої комунікації української та західноєвропейської літератур, яка притаманна українській інтелектуальній ліриці ХХ-ХХІ століть. Це дозволяє по-новому сприйняти саму постать Володимира Базилевського як непересічного поета, створити довкола неї продуктивне дослідницьке поле, змоделювати вектори його подальшого розвитку.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Результати дисертації Валентини Сотникової є суттєвим внеском у створення релевантної сучасної історії української літератури, зокрема, українського поетичного слова останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століття. *Теоретичним внеском авторки* є висвітлення проблематики зв’язку та взаємообумовленості поезики інтертексту та окремої авторської ідіостилістики, що продемонстровано на прикладі аналізу творчості

Володимира Базилевського та сприяє подальшій систематизації і конкретизації сучасних уявлень про інтертекстуальне поле українського поетичного слова. Також вартує на увагу інтерпретація інтертекстуальності не як механічної суми локальних градаційних прийомів, а як цілісної поетичної практики, актуальної для українського художнього слова: цим засвідчено, що українські митці завжди відчували власну приналежність до європейської культури. **Практичне значення** запропонованих результатів дисертації вбачається очевидним: її матеріали та висновки можуть бути застосовані як у майбутніх студіюваннях інтертекстуальної природи української літератури, так і під час розробки програм та викладання історико-літературних курсів, спецкурсів із питань компаративістики та літературної критики, а також при написанні кваліфікаційних робіт у вищій школі.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Дисертанткою застосовано комплексну наукову методологію, в якій домінують підходи сучасного порівняльного літературознавства, базовані на методології семіотики та інтертекстуальності. До уваги беруться як праці іншими мовами (Г.Блум, Р.Барт, М.Гловінський, Ж.Дерріда, Ж.Женетт, Ю.Крістева, З.Мітосек, Н.П'єге-Гро, М.Ріффатер, П.Тороп, Н.Фрай), так і дослідження сучасних українських літературознавців (О.Гальчук, В.Просалова, А.Содомора, О.Турган, М.Шаповал тощо). Застосовані інтертекстуальний, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, герменевтичний, міфокритичний методи дають змогу надати результатам дослідження оптичної повноти та необхідної наукової глибини. Опрацьована у дисертації наукова література (загалом 263 джерела, 20 з яких – іноземними мовами) підкріплює міркування авторки, надає їй змогу, відштовхуючись від напрацьовань у царині інтертекстуальності, торувати власну наукову логіку та сполучати теорію інтертекстуальності і аналітичне літературознавство, що робить її розмисли **зрілими та науково коректними, обґрунтованими та достовірними**.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Метою роботи Валентина Сотникова визначає виявлення особливостей рецепції Володимиром Базилевським прецедентних художніх образів і мотивів та окреслення рис авторської інтертекстуальної стратегії на різних етапах стильової еволюції митця. Меті підпорядковується і відповідна система завдань, які формують загальну логіку дослідницького пошуку та його локальні акценти. Текст дисертації доводить, що усі шість завдань в ньому **послідовно реалізовані, а загальної мети досягнуто** за допомогою наукової логіки, вправного використання філологічної та літературознавчої методології, навичок самостійного літературознавчого аналізу та узагальнюючого синтезу – це засвідчують загальні висновки. Дисертація є роботою вправного та компетентного фахівця у царині філології, а це означає, що за період навчання в аспірантурі здобувачка набула не лише ґрунтовних

знань, але і необхідних умінь та навичок, розвинула як загальні дослідницькі, так і профільні літературознавчі компетентності та *відповідає рівню доктора філософії* зі спеціальності 035 Філологія.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати дисертації висвітлено у 10 наукових публікаціях Валентини Сотникової, 4 з яких надруковано у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (“Літературний процес: методологія, імена, тенденції”, “Актуальні питання гуманітарних наук”, “Закарпатські філологічні студії”). У цих статтях, а також у 6 додаткових публікаціях в інших виданнях України та Європейського Союзу *основні результати дослідження викладено максимально повно*: висвітлено ключові міфологеми та ідеологеми лірики Володимира Базилевського, розглянуто її поетологічні мотиви, різновиди її інтертекстуальності, узагальнено поетичну історіософію митця, його авторську концепцію митця і мистецтва, а також сформульоване його творчістю бачення національної ідентичності. Також дисертанткою виголошено доповіді на 5 міжнародних на 4 всеукраїнських наукових конференціях. Усі доповіді та публікації є одноосібними, чим засвідчується персональний внесок Валентини Сотниковою у наукову розробку заявленої нею літературознавчої проблематики.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Загальна логіка побудови дисертації вбачається послідовною та цікавою з точки зору її цілісності і завершеності. Вона повністю відповідає кваліфікаційним вимогам та містить усі необхідні параметри – анотацію, вступ, основні розділи та висновки до них, загальні висновки, список джерел. У вступі Валентина Сотникова обґрунтовує актуальність свого дослідження, його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вказує на власну участь у розробці колективної міжкафедральної наукової теми нашого університету “Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах” (державний реєстраційний номер 0117U005200), визначає мету і окреслює завдання свого наукового пошуку, прописує об’єкт, предмет, методи та методологію дослідження, вказує, що дисертацію виконано одноосібно, а публікації не містять співавторів. Це все стандартні параметри, які чітко витримані.

У першому розділі увагу приділено історико-літературним і теоретичним аспектам дослідження. Відтак спочатку йдеться про постать Володимира Базилевського, вписану у різні генераційні та літературно-критичні виміри, що вповні логічно, адже творчий зліт митця відбувся ще наприкінці 1960-х років (хоча перші поезії надруковані ще 1954 року), книжки поезій виходили упродовж 1970-х, 1990-х, 2000-х, 2010-х років, їх відзначено численними літературно-мистецькими преміями, в яких дослідниця вбачає

“символічне карбування суспільного резонансу, викликаного творчістю митця” (с.27). Означується коло багаторічного літературного спілкування митця (Петро Осадчук, Леонід Талалай). У спробі визначити поколіннєву приналежність досліджуваного автора дисертантка використовує сучасні генераційні підходи, запропоновані Т.Гундоровою, А.Матусяк, М.Слабошпицьким, але утверджується у думці, що Володимир Базилевський так і лишається “поетом без покоління” (с.29). Належну увагу приділено публічній репрезентації митця, утвердженню його як письменника-філософа, літературно-критичній рецепції його творчості. Дослідниця також пропонує власну періодизацію творчості Володимира Базилевського, що є ознакою глибокого заглиблення у весь творчий шлях митця.

Приділяючи наукову увагу обґрунтування інтертекстуальної природи творчості Володимира Базилевського, дисертантка сполучає роздуми про рівні та коди інтертекстуальності та підходи письменника до роботи із нею. Пункти відомої класифікації інтертекстуальності, запропонованої Ж.Женеттом, принагідно ілюструються проявленнями тої чи іншої форми у поезії В.Базилевського, а також у назвах його збірок та інших паратекстах і метатекстових реляціях. Приємно відзначити, що аспірантка використовує і теорію рецепційної тактики, обґрунтовану її “науковою мамою” Оксаною Гальчук, адже саме так працюють механізми створення реальних наукових шкіл. Саме із застосуванням положень Оксани Василівни Гальчук дисертантка інтерпретує загальну рецепційну стратегію Володимира Базилевського щодо інтертекстових кодів.

Другий розділ присвячено реалізованій через інтертекстуальність інтерпретації Володимиром Базилевським людини та історії. Тут основою роздумів стає найперше не поетична, а публіцистична творчість митця, його роздуми про українське письменство та логіку розвитку української літератури, його заглиблення у фундаментальні процеси буття, участь митця у публічних дискусіях, власні авторефлексії. Дисертантка вбачає роботу інтертексту у публіцистичних та літературно-критичних творах В.Базилевського не лише на рівні внутрішнього змісту окремих текстів, але і у назвах збірок (“Лук Одиссеїв”, “Талант і Талан”), в історіософських узагальненнях, у запеклих ідейних дискусіях щодо вектору розвитку України у контексті Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції гідності. Тут важливими вбачаються акцентовані міркування В.Базилевського, що українські письменники не можуть бути аполітичними, що громадянська лірика в українському контексті це більше, ніж поезія, що українські політичні лідери не викликають поваги і довіри, зрештою, що український народ постійно припускається помилок у боротьбі за свою державність.

Дисертантка доводить продуктивність міфу України-держави та художню потенційність образів національної української культури для поетичної історіософії Володимира Базилевського, обґрунтовує дуальне сприйняття поетом України як держави з тисячолітньою історією та водночас як молодій модерній нації, визначає його персональні історіософські орієнтири (Г.Сковорода, І.Мазепа, П.Куліш, М.Зеров, Є.Маланюк).

Також цікавими вбачаються спостереження над біблійним та античним інтертекстом в історіософській ліриці В.Базилевського – від образу світу-вертепу до модерних візій біблійної семантики, сучасних кодів новозавітної образності, поетичних переспівів Святого Письма або від осмислення Скіфської Еллади до розмислів про призначення Поета. У будь-якому випадку осмислення біблійних та античних кодів використовується в якості “магічного дзеркала” (с.105), яке відображає минуле та сьогодення України.

Третій розділ присвячено міжтекстовим зв'язкам філософських есеїв В.Базилевського. Найперше звертається увага на їх діалогічну природу, вмотивовану колосальною ерудицією письменника, його “книжністю” (с.107), його зацікавлення різними філософськими системами та ідеями – від Сократа до Е.Фромма чи Х.Ортеги-і-Гассета. Дисертантка порівнює філософські есеї В.Базилевського з жанровою матрицею філософських есеїв М.Монтеня, наголошує на їх просвітницькій функції та спільних компонентах структури.

У цьому ж розділі йдеться і про поетичні тексти В.Базилевського, просякнуті філософськими мотивами. Тут увагу приділено як “західному” (Гораций, Платон, Данте, Ф.Петрарка, У.Шекспір, Дж.Свіфт, Ф.Війон, Ф.Рабле, А.Камю), так і “східному” (“Епос про Гільгамеш”, поезія Стародавнього Єгипту, списки пісень Вавилонії та Ассирії, Лі Бо, О.Хайям) інтертексту, а також українській міфології (давні легенди, язичницька українська міфологія) та літературі (Д.Павличко, М.Бажан).

Завершальний, четвертий розділ присвячено інтертекстуальності як визначальній рисі авторської концепції митця і мистецтва у Володимира Базилевського. Тут у полі аналізу опиняється його критична проза, присвячена аналізу творів Є.Маланюка, В.Винниченка, Є.Плужника, О.Гончара, В.Стуса, Ліни Костенко, С.Жадана, міркуванням про літературний канон і критерії приналежності митців до літературних класиків, а також критичні роздуми над сучасною українською поезією, в якій є суттєва диспропорція між неурою до своєї країни та культури і саморефлексіями та формальними експериментами. У літературно-критичних текстах В.Базилевського дисертантка також віднаходить велику кількість інтертекстуальних елементів, звертаючи увагу на авторефлексивність митця в осмисленні спадщини інших письменників. Завершується основна дослідницька частина дисертації підрозділом про транспозитивну лірику В.Базилевського, в якій ключовою виступає міфологема Поета та його рефлексивний внутрішній світ.

У висновках домінуючими рисами ідіостилю Володимира Базилевського названі інтелектуалізм та інтертекстуальність, генераційно поета ідентифіковано як “митця без покоління”, вказано на оприявлення у його художній творчості усіх основних типів інтертекстуальних зв'язків (у поезії – на переважання алюзій та ремінісценцій), а в нехудожній – на домінування цитат. Також приділено увагу діалогізму між власними поглядами та авторитетними для митця діячами науки і культури. Відтак основними функціями інтертекстуальних покликань доробку В.Базилевського у всій його повноті названі три домінуючі, як-от: встановлення діалогу між культурами та епохами; метатекстові зв'язки; створення експресії.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Усі положення дисертації сформульовано науково коректно, оприлюднені ідеї та твердження самостійні, літературознавчо обґрунтовані, належать персонально авторці дисертації. Її апелювання до інших літературознавчих та загальногуманітарних джерел відбувається із дотриманням етики наукових посилань, усі цитати відповідним чином оформлені, робота пройшла необхідні перевірки на антиплагіат. Робота *не містить фабрикацій та фальсифікацій*, усі її джерела є валідними, а проміжні та фінальні висновки – обґрунтованими. Усе це дозволяє констатувати *дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності та наукової етики*.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом можна було би прийняти роботу у тому форматі, у якому вона представлена до захисту. Проте сам жанр захисту вимагає публічної дискусії, тож у цьому контексті сформулюю кілька дискусійних міркувань.

9.1. Найперше попрошу шановну Валентину Євгенівну розтлумачити, що саме вона мала на увазі під “неонеокласичною рецепцією інтертексту”, заявленою, зокрема, на сторінці 24.

9.2. Реципієнтові тексту дисертації доводиться постійно балансувати між сприйняттям поезії/не-поезії (літературно-критичної та публіцистичної спадщини) Володимира Базилевського, оскільки розділи сформовано за змістовими/тематичними пріоритетами. Чи розглядали Ви можливість іншої структурної логіки – скажімо, проаналізувати В.Базилевського спершу як митця, а потім – як критика і публіциста?

9.3. Непроясненими для сприйняття лишилися у роботі терміни “міфологема”, “реалонім”, “інтертекстема”, тож попрошу розтлумачити, які семантичні поля Вашої праці вкладаються у цю термінологію.

9.4. Хто із сучасників Володимира Базилевського найближчий до нього як митця і критика в українському літературному процесі і за якими критеріями?

9.5. Ви подаєте переконливу періодизацію поетичної творчості Володимира Базилевського, хоча питому частину роботи присвячуєте творчості непоетичній. Чи кореспондує літературно-критична творчість письменника із запропонованою Вами періодизацією? Аргументуйте, чому.

9.6. Також хочеться почути, наскільки сучасними вбачається сьогодні як лірика Володимира Базилевського, так і його літературно-критична або публіцистична спадщина, чи сприйматимуться вони поколіннями українських письменників XXI століття?

9.7. Ви практично не приділили увагу поетичній формі Володимира Базилевського. Чи є у цій площині інтертекстуальні відсилання до різних епох, національних традицій або персональних взірців?

9.8. На завершення відзначу окремі коректорські недочепи роботи – наприклад, різночитання в ініціалах дослідників із посиланням на одне джерело – О.Лучук (с.с.23, 225)/І.Лучук (с.139) – йдеться про Ольгу Лучук, О.Гурбанська (с.с.23, 45)/С.Гурбанська (с.74) – йдеться про Світлану Гурбанську, або ж граматичні чи пунктуаційні хиби (с.с.27, 59, 65,120), що аж ніяк не применшує загального позитивного враження та отриманого від роботи Валентини Євгенівни Сотникової “задоволення від тексту”.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що здобувачка наукового ступеня доктора філософії Валентина Євгенівна Сотникова – це сформована вчена у галузі літературознавства, яка має високий теоретичний рівень загальногуманітарних та літературознавчих знань, демонструє сформовані уміння, аналітичні навички та компетенції, необхідні для створення наукових літературознавчих текстів, ведення обґрунтованої дискусії, узагальнення великих текстових масивів, порівняльного аналізу художніх текстів та наукового абстрагування. Відповідно, засвідчує *високий рівень набутих здобувачкою знань, умінь, навичок та компетентностей*.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Загальна оцінка рецензованої дисертації є *однозначно позитивною*, оскільки це сучасна та актуальна, науково самостійна та перспективна в плані подальшого опрацювання наукова розвідка, яка по-новому представляє творчість непересічного українського поета Володимира Базилевського, демонструє європейський рівень українського поетичного слова, постійний діалог української поезії з різними європейськими контекстами. Дисертація відповідає усім кваліфікаційним вимогам як за змістом, так і за формальним виконанням.

Це означає, що дисертація “*Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції*” є завершеною науковою працею, в якій її авторка *Валентина Євгенівна Сотникова* отримала науково обґрунтовані літературознавчі результати та зробила особистий внесок у створення сучасної історії української літератури останніх п’яти десятиліть.

Рецензована дисертація “Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції” відповідає вимогам п.6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.22 р. № 44 “Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (зі змінами) та наказу Міністерства

освіти і науки України від 12701.2017 Р. № 40 “Про затвердження вимог до оформлення дисертації”, затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка Валентина Євгенівна Сотникова заслугоує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

головний науковий співробітник
кафедри української літератури,
компаративістики та грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук,
професор

Олена БОНДАРЕВА

